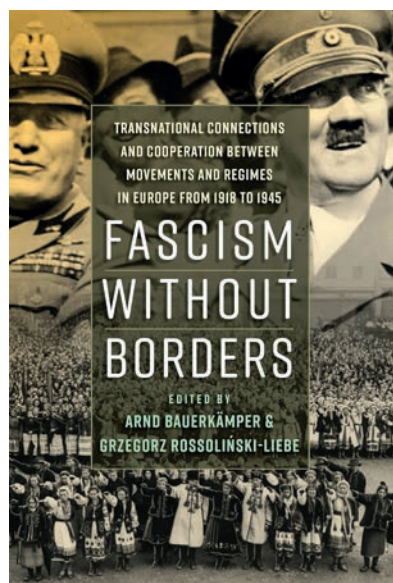

**Arnd BAUERKÄMPER –
Grzegorz ROSSOLIŃSKI-
-LIEBE (eds.)**

*Fascism without Borders.
Transnational Connections and
Cooperation between
Movements and Regimes in
Europe from 1918 to 1945*

Berghahn Books,
New York – Oxford 2017, 373 s.

Kolektivní monografie Arnda Bauerkämpera a Grzegorza Rossoliński-Liebeho představuje příspěvek k dlouhodobě diskutovanému posunu ve výzkumu fašismu od národně uzavřených interpretací k transnacionálním perspektivám. Kniha vyšla již v roce 2017, nicméně u nás nebyly její výstupy dosud blíže reflektovány. Ačkoliv je staršího data, zpřístupnění závěrů širšímu publiku pokládám z několika důvodů za velmi užitečné. V českém prostředí, kde je výzkum autoritářských a fašistických hnutí stále převážně rámován národní perspektivou, představuje transna-

cionální přístup této knihy podnětný impuls k překročení metodologického nacionalismu.

Již samotný název publikace (Fašismus bez hranic. Nadnárodní vazby a spolupráce mezi hnutími a režimy v Evropě v letech 1918 až 1945) naznačuje základní tezi editorů: fašismus nelze výlučně chápat jako soubor izolovaných národních projektů, ale jako ideologický a politický fenomén, který fungoval v evropském prostoru prostřednictvím sítí, vzájemných inspirací a selektivních přenosů. Kniha problematizuje čistě národní interpretace, které v českém výzkumu studia fašismu dosud dominovaly.

Fašistická hnutí a režimy byly obvykle chápány a prezentovány jako národní politické síly. Mnoho historiků proto odmítlo nebo neuznávalo přeshraniční spolupráci mezi fašisty. Hypernacionalismus fašistických hnutí a jejich sociálně darwinistické doktríny, stejně jako expanzivní a rasistická politika třetí říše, vedly většinu odborníků k tvrzení, že fašistický internacionalismus neboli mezinárodní fašismus byl pouze kamufláž. Zejména přeshraniční interakce mezi fašistickými hnutími a režimy byly v historické vědě do značné míry ignorovány (s. 1).

Editoři v úvodu shrnují závěry jednotlivých autorů do tří bodů: 1. fašismus byl transnacionálním hnutím, šířil se přes hranice, ale zároveň byly nápadné jeho specifické národní projevy; 2. fašismus byl vnímán jako transnacionální fenomén, a to jak jeho stoupenci, tak i jeho odpůrci; 3. fašismus lze analyzovat z transnacionální perspektivy. Vůdci i méně významní funkcionáři a členové z různých evropských států nebo hnutí se setkávali při nesčetných příležitostech a na různých úrovních, nejen aby si vyměňovali názory na ideologické otázky, ale také aby diskutovali o politických stylech a reprezentacích. V neposled-

ní řadě se fašisté z různých národních států opakovaně shodli na společných iniciativách (s. 2). Navzdory svému nesporně silnému ultranacionalismu je tedy třeba fašismus chápat jako transnacionální politickou a sociální praxi inspirovanou souborem podobných národních přesvědčení. Ideje byly proto s performativními praktikami propojeny, nikoli jim podřízeny.

Metodologický rámec a „transnational turn“

Editoři se hlásí k historiografickému „transnational turn“ (nadnárodnímu či transnacionálnímu obratu), který se v posledních dvou dekáдах prosazuje napříč moderními dějinami a který usiluje o překonání výkladu politických ideologií v rámci pevných státních hranic. Fašismus je zde chápán jako ideologie hluboce zakořeněná v nacionalismu, avšak zároveň paradoxně otevřená přeshraničním kontaktům a spolupráci.

Autoři jednotlivých studií se zaměřují na různé formy transnacionálních vazeb: od osobních kontaktů politických aktérů přes institucionální spolupráci až po cirkulaci symbolů, organizačních modelů a represivních praktik. Důraz je kladen nikoli na mechanické „kopírování“ italského či německého modelu, ale na proces selektivní adaptace a reinterpretace, která byla vždy podmíněna místním politickým a společenským kontextem.

Struktura a tematický záběr

Kniha je koncipována jako soubor případových studií, které pokrývají široké geografické i tematické spektrum evropského fašismu. Jednotlivé kapitoly se věnují jak etablovaným fašistickým režimům, tak radikálním hnutím v zemích, kde se fašismus nikdy nestal státní ideologií. Pozornost jednotlivých autorů byla zaměřena na fašistická a ultranacionalistická

hnutí ve Velké Británii, Portugalsku, Rumunsku, na Ukrajině i na Slovensku. Společným jmenovatelem příspěvků je snaha zachytit různé formy spolupráce, konkurence a ideologického přenosu mezi těmito aktéry.

Výhodou této struktury je pestrost a komparativní potenciál. Čtenář získává přehled o tom, jak různorodé mohly být formy fašistických kontaktů a jak se lišily jejich motivace i výsledky. Zároveň však publikace zůstává spíše mozaikou dílčích studií než syntetickým výkladem, což je ostatně pro svazky tohoto druhu typické.

Přijetí knihy a její místo v historiografii

Kolektivní monografie *Fascism without Borders* byla v mezinárodním odborném prostředí přijata pozitivně. Antonio Cazorla-Sánchez ve své recenzi v časopise *The American Historical Review* (2019, Vol. 124, No. 1, February 2019, s. 328–329) vyzdvihuje zejména metodologickou inovativnost publikace a její schopnost posunout výzkum fašismu za hranice tradičních národních narativů. Ve středoevropském kontextu se knize věnoval Jakub Drábik v recenzi publikované ve slovenském *Historickém časopise* (2019, roč. 67, č. 2, s. 349–353), kde upozornil na její přínos pro komparativní studium fašismu a pro reflexi transnacionálních vazeb, které byly dosud v regionální historiografii spíše okrajové.

Zhodnocení

Určitým limitem publikace je nevyhnutelná nerovnoměrnost jednotlivých příspěvků, jak z hlediska tematického záběru, tak z hlediska analytické hloubky. Některé studie působí přesvědčivěji než jiné a absence výraznější syntetické závěrečné kapitoly může čtenáři ztížit celkové uchopení prezentovaných poznatků, což ale nesnižuje celkový přínos knihy.

S odstupem téměř deseti let však *Fascism without Borders* nabízí více než jen programové vymezení nového směru. Transnacionální perspektiva, kterou editoři systematicky rozvíjejí, se v posledních letech stala jedním z dominantních přístupů ve výzkumu fašismu. Časový odstup umožňuje zároveň kriticky zhodnotit, nakolik se koncept „fašismu bez hranic“ skutečně osvědčil jako heuristicky nosný rámec a zda dokáže překročit pouhé konstatování mezinárodních kontaktů směrem k hlubší analýze ideologické a organizační dynamiky.

V české historiografii, kde je výzkum autoritářských a fašistických hnutí dosud převážně koncipován v národním rámci, může být tato kolektivní monografie stále inspirativní. Její aplikovatelnost v československém prostředí zkoumal již zmíněný slovenský historik Jakub Drábik ve studii *Corporatist models in the ideology of the Czechoslovak National Fascist Community* (Korporativistické modely v ideologii Československého národního fašistického společenství; publikovaná v PINTO, Antonia Costa: *An Authoritarian Third Way in the Era of Fascism. Diffusion, Models and Interactions in Europe and Latin America* [Autoritářská třetí cesta v éře fašismu. Šíření, modely a interakce v Evropě a Latinské Americe]. Routledge, London 2022, s. 137–153). Na základě analýzy ideologických formulací a korporativistických prvků Národní obce fašistické (NOF) sledoval, do jaké míry její ideologie čerpala ze zahraničních modelů. Zaměřil se rovněž na způsoby, jak k nám byly tyto modely importovány a následně v Československu redefinovány. Poukázal na to, že nebyly prostě kopírovány, nýbrž adaptovány v národním prostředí. Ukázal také, jak se transnacionální modely autoritářských idejí staly součástí ideové konstrukce NOF – nikoli jako pouhé

pojmenování přeshraničních kontaktů, nýbrž jako konkrétní inspirace a adaptace zahraničních korporativistických modelů. Drábik tedy přesvědčivě dokládá, že transnacionální metoda je v československém prostoru skutečně aplikovatelná.

Publikace editorů Arnda Bauerkämpera a Grzegorza Rossoliński-Liebeho tak přispívá k porozumění fašismu jako ideologii, jež se sice deklarativně vymezovala nacionalisticky, avšak v praxi fungovala v rámci evropského prostoru prostřednictvím husté sítě vzájemných vazeb. Tento přístup zároveň umožňuje zohlednit i menší a dosud opomíjená fašistická hnutí, která byla tradičně nahlížena především prizmatem „derivátů“ dominantních režimů. Ačkoli publikace vyšla již v roce 2017, její tematické i metodologické ukotvení zůstává mimořádně aktuální. Současné politické klima, charakterizované nárůstem autoritářských tendencí a mezinárodně propojených radikálně pravicových hnutí, činí z kolektivní monografie *Fascism without Borders* nadále relevantní interpretační rámec.

Dita Homolová

Rafał WNUK

Lesní bratři. Protikomunistické podzemí v Litvě, Lotyšsku a Estonsku 1944–1956

z polštiny přeložila Michala Benešová

Academia, Praha 2025, 439 s.

Profesor Rafał Wnuk patří mezi známé polské historiky zabývající se druhou světovou válkou a jejími důsledky pro Polsko a pobaltské země. Zaměřuje se i na historické vzdělávání, politologii a muzeologii. Do veřejného povědomí vstoupil především